

Muzeum Getta Warszawskiego

zbieramy
budujemy
pamiętamy

Powiedzcie to synom waszym,
a synowie wasi niech powiedzą swoim synom,
a synowie ich następnym pokoleniom.

Joel 1:3

Szanowni Państwo,

Z satysfakcją przedstawiam podsumowanie pięciu lat działalności kierowanej przeze mnie instytucji kultury w organizacji, Muzeum Getta Warszawskiego. Był to czas wytężonej pracy, której rezultaty są dla nas powodem do dumy. Muzeum, którego podwaliny kładliśmy w nielicznym gronie w 2018 r., zatrudnia dziś 35 osób, ma własną, niepowtarzalną identyfikację graficzną, prowadzi szeroko zakrojoną działalność edukacyjną, naukową, kulturalną i upamiętniającą. Już dziś, mimo że od otwarcia wystawy stałej dzieli nas jeszcze kilka lat, Muzeum Getta Warszawskiego jest istotnym punktem na muzealnej mapie Warszawy.

To, że udało się nam dokonać tak wiele w tak krótkim okresie, jest zasługą oddanego, profesjonalnego Zespołu Muzeum, któremu

chciałbym z tej okazji z całego serca podziękować. Szczególne wyrazy wdzięczności chciałbym skierować także w stronę naszego Organizatora, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a także wspierających nas instytucji i osób prywatnych.

Zapraszam Państwa do zapoznania się z działalnością naszego muzeum. Mam nadzieję, że wszyscy spotkamy się już niedługo na jego uroczystym otwarciu.

Albert Stankowski,
Dyrektor Muzeum
Getta Warszawskiego

I O getcie warszawskim

Przed drugą wojną światową Warszawa była największym w Europie i drugim na świecie – po Nowym Jorku – centrum żydowskiego życia.

W 1939 r. mieszkało tu ok. 370 tys. Żydów (blisko 1/3 ogółu ludności miasta). W połowie listopada 1940 r. Niemcy zamknęli bramy getta w Warszawie i odcięli stłoczonych tam ludzi od reszty miasta. Na powierzchni liczącej nieco ponad 3 km² znaleźli się Żydzi nie tylko z Warszawy, ale i z innych miast, również z zagranicy. Na początku 1941 r. było to już ok. 450 tys. osób. Za opuszczenie wyznaczonego obszaru zamieszkania groziła kara śmierci, podobnie jak za pomoc udzielaną Żydom po tzw. aryjskiej stronie.

Kładka dla pieszych nad ulicą Przebieg. Widok od strony ulicy Bonifraterskiej, w kierunku południowym, fot. z kolekcji MGW.

Róg ulic Żelaznej i Chłodnej, widok w kierunku południowym, fot. z kolekcji MGW.

Getto warszawskie było największym gettem w okupowanej przez Niemców Europie. Od początku jego istnienia zasadniczymi problemami były przeludnienie, zła sytuacja sanitarna, niewolnicza praca i eksploatacja ekonomiczna, co powodowało głód i choroby zakaźne. Do lipca 1942 r. zmarło w getcie ponad 90 tys. osób.

Wiosną 1942 r. Niemcy przystąpili do tzw. Akcji „Reinhardt”, której celem była fizyczna za-

głada Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa. 22 lipca 1942 r. w getcie warszawskim rozpoczęła się tzw. Wielka Akcja, czyli deportacja do obozu zagłady w Treblince, gdzie w ciągu zaledwie dwóch miesięcy zgładzono blisko 270 tys. warszawskich Żydów. Na obszarze zmniejszonego getta pozostało jedynie ok. 55 tys. osób, zatrudnionych w przedsiębiorstwach produkujących na rzecz III Rzeszy lub pozostających w getcie nielegalnie.

Tramwaj z Gwiazdą Dawida zamiast numeru. Ul. Zamenhofs, widok w stronę Nowolipek, w kierunku południowo-wschodnim, fot. z kolekcji MGW.

Zrozumiawszy zamiary niemieckiego okupanta, Żydzi postanowili podjąć heroiczną walkę. 19 kwietnia 1943 r. wybuchło Powstanie w Getcie Warszawskim. Kiedy Niemcy przystąpili do ostatecznej likwidacji getta, zostali zaatakowani przez grupy Żydowskiej Organizacji Bojowej (ŻOB) i Żydowskiego Związku Wojskowego (ŻZW). 8 maja niemieckie oddziały zniszczyły bunkier przy ul. Miłej 18, w którym ukrywało się dowództwo ŻOB wraz z jej przywódcą Mordechajem Anielewiczem. Niemcy systematycznie podpalali dom po domu, a 16 maja wysadzili Wielką Synagogę przy ulicy Tłomackie w powietrze. Datę tę uznaje się za symboliczny koniec powstania,

choć sporadyczne potyczki trwały nadal. Po wysadzeniu Synagogi dowodzący likwidacją getta warszawskiego Jürgen Stroop napisał w raporcie do Heinricha Himmlera: „Nie ma już żydowskiej dzielnicy mieszkaniowej w Warszawie”.

Tragedia Żydów zamkniętych w warszawskim getcie, mierzących się z nieludzkimi warunkami życia, jest centralną częścią przyszłej ekspozycji Muzeum. Pragniemy pokazać zwykłych ludzi, którzy w warunkach bezprzykładnego zniewolenia starali się zachować podstawowe wartości ogólnoludzkie w życiu rodzinnym, religijnym, naukowym i kulturalnym.

I Muzeum Getta Warszawskiego

Muzeum Getta Warszawskiego zostało powołane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2018 r. Misją Muzeum jest upowszechnianie wiedzy na temat życia codziennego, strategii przetrwania, walki i Zagłady polskich Żydów w getcie warszawskim oraz innych gettach na terenie Polski okupowanej w latach 1939–1945 przez Niemców.

Działamy dopiero od pięciu lat, jeszcze w siedzibie tymczasowej, ale już intensywnie realizujemy naszą działalność statutową. Poznajcie nas!

Wyłoniona w konkursie identyfikacja autorstwa litewskiego Studia DADADA przekłada naszą misję z oficjalnego języka na przekaz

emocji odwołujący się do indywidualnej pamięci. Obok stałego logotypu, opartego na nazwie instytucji, zaprojektowany został algorytm, dzięki któremu niemal w nieskończoność można tworzyć logo na podstawie historycznych imion i nazwisk. Identyfikacja zajęła w 2022 r. III miejsce w ogólnopolskim Przeglądzie Muzeum Widzialne.

Jesteśmy obecni w przestrzeni miejskiej Warszawy. Przeprowadzamy dużej wagi badania archeologiczne przy ulicy Miłej. Organizujemy spotkania autorskie, wykłady, warsztaty czy koncerty. Przygotowaliśmy już kilkanaście wystaw – plenerowych i wirtualnych. Były to między innymi: „Świadek Historii. Szpital Bersohnów i Baumanów”,

„Pocztówki z naszej okolicy. Historia ulic Siennej i Śliskiej”, „Warszawa w trzech odstępach”, „Zwykli/Niezwykli lekarze w getcie warszawskim – Anna Braude–Hellerowa i Franciszek Raszeja”, „Spośród tysięcy...”, „Co trzeci spośród nas” czy najnowsza, zorganizowana w Galerii Kordegarda „Pamięć 1943”.

Współpracujemy z wieloma instytucjami w Polsce i za granicą. Uruchomiliśmy pilotażowy projekt rezydencji muzealnych – jego pierwszymi rezydentka-

mi zostały pracowniczki Muzeum Historii Ukrainy w II Wojnie Światowej w Kijowie.

Nadrzędnym celem naszych działań jest przywrócenie pamięci wszystkich straconych ludzkich istnień. W 2020 r. współorganizowaliśmy obchody 80. rocznicy zamknięcia granic getta warszawskiego. Była to pierwsza w historii inicjatywa upamiętniająca tę szczególną datę. Instytut Pamięci Narodowej przekazał w depozyt naszej wystawy stałej oryginał Raportu Stroopa.

Kampania społeczna „Był mur” z okazji 80. rocznicy zamknięcia bram getta, 2020, fot. Jacek Turczyk.

W 2022 r. zaś byliśmy współorganizatorem całorocznych międzynarodowych obchodów 80. rocznicy Akcji „Reinhardt”, operacji systematycznego mordowania ludności żydowskiej, w wyniku której straciło życie

ok. 1,85 mln Żydów, w większości obywateli II Rzeczypospolitej. Dzięki naszej inicjatywie rok 2023 został przez polski senat ustanowiony rokiem pamięci bohaterek i bohaterów getta warszawskiego.

Wystawa plenerowa „Spośród tysięcy...”, 2022, fot. Robert Wilczyński.

W kwietniu 2023 r. przypada 80. rocznica Powstania w Getcie Warszawskim – największego zbrojnego zrywu Żydów podczas II wojny światowej i zarazem pierwszego powstania miejskiego w okupowanej Europie. Jego

dzieje są nierozwalnie związane z historią miasta i historią Polski w okresie II wojny światowej, stanowią też ważną część dziedzictwa pamięci dla przyszłych pokoleń. W roku rocznicowym zaplanowaliśmy

niezwykle bogaty program obchodów, którego ważnym elementem jest wykonanie przez Polsko-Izraelską Orkiestrę Młodzieżową podczas koncertu w Teatrze Wielkim – Operze Narodowej „Kwiatów polskich”, kompozycji Mieczysława Wajnerberga do słów poematu Juliana Tuwima, oraz prapremierowego utworu Elżbiety Sikory „Tenebrae”. Kolejnym istotnym wydarzeniem jest prezentowana w Kordegardzie wystawa „Pamięć 1943”, będąca konfrontacją

słynnych zdjęć z Raportu Stroopa ze zwykłymi przedmiotami wydobytymi z piwnic zniszczonej kamienicy przy ul. Miłej 18.

Program obchodów obejmuje wiele innych wydarzeń przygotowanych przez nas i przez partnerów – m.in. konferencje, spektakle teatralne, webinaria, słuchowisko radiowe, wykłady czy warsztaty dla młodzieży. Plan wszystkich wydarzeń

opublikowany jest na stronie: www.warsaw1943.pl

Wideo-instalacja „Miasto za murem” Karoliny fender Noińskiej, 2022, fot. Robert Wilczyński.

Wystawa „Pamięć 1943” w Galerii Kordegarda, 2023, fot. Robert Wilczyński.

Wystawa „Pamięć 1943” w Galerii Kordegarda, 2023, fot. Robert Wilczyński.

I Siedziba

Docelową siedzibą Muzeum Getta Warszawskiego jest zespół budynków dawnego Szpitala Bersohnów i Baumanów przy ul. Siennej 60/Śliskiej 51 – wyjątkowy świadek historii Warszawy.

Został ufundowany przez żydowskich przemysłowców i filantropów z inicjatywy Majera Bersohna. Od 1878 r. leczono tam dzieci żydowskie i polskie, w ambulatorium pomocy udzielano wszystkim, niezależnie od pochodzenia czy wyznania. Po rozbudowie i modernizacji na przełomie lat 20. i 30. XX wieku szpital liczył ponad 250 łóżek i był uznawany za jedną z najnowocześniejszych lecznic dziecięcych w całej Polsce. Dyrektorką placówki została Anna Braude-Hellerowa.

Szpital Dziecięcy Bersohnów i Baumanów, lata 30. XX w., Narodowe Archiwum Cyfrowe.

Szpitalna pracownia chemiczno-bakteriologiczna, 1930. Narodowe Archiwum Cyfrowe.

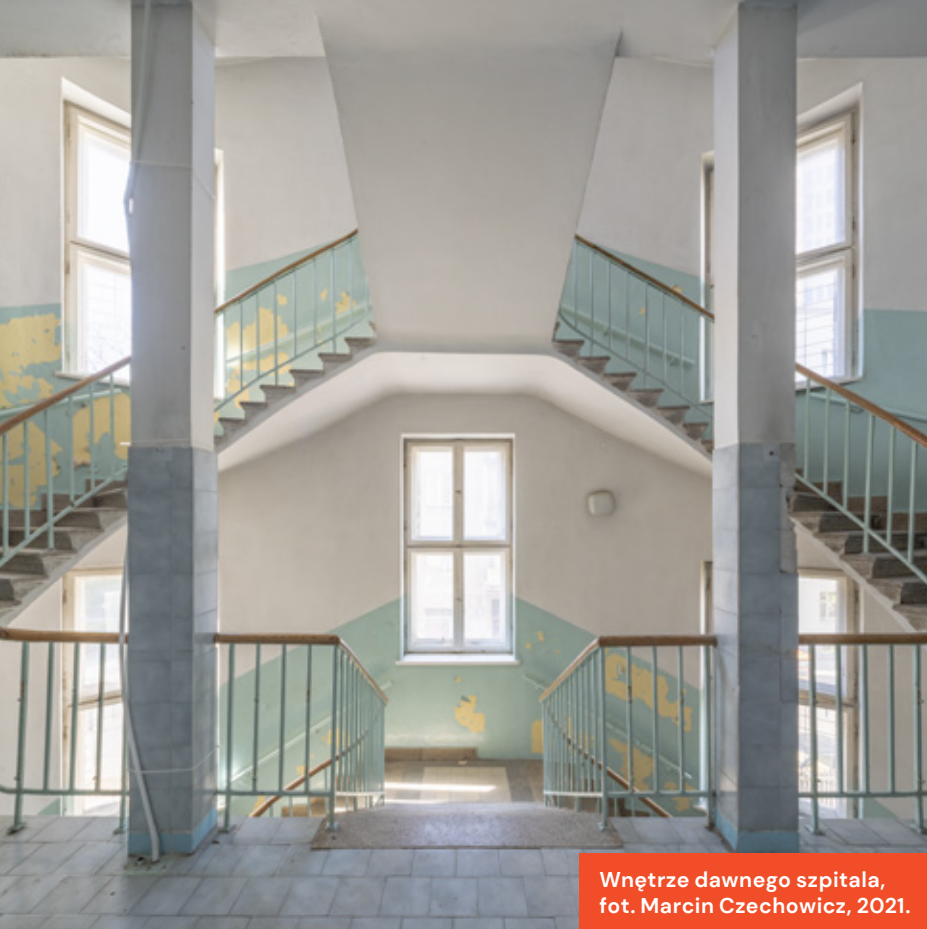

Wizyta premiera Piotra Glińskiego w przyszłej siedzibie Muzeum, fot. Robert Wilczyński.

Podczas drugiej wojny światowej szpital znalazł się w granicach getta warszawskiego. Pomimo braku sprzętu i lekarstw starano się zapewnić tam opiekę medyczną jak największej liczbie dzieci. Zespół lekarzy placówki uczestniczył w badaniach nad chorobą głodową, których wyniki znalazły się w wydanej po wojnie publikacji pod redakcją Emila Apfelbauma. W całej historii szpitala pojawia się wielu wybitnych

lekarzy, pielęgniarek, działaczy społecznych – takich jak Henryk Goldszmit znany jako Janusz Korczak, Adina Blady-Szwajger czy Marek Edelman. Ważną częścią misji edukacyjnej Muzeum jest nawiązywanie do ich dziedzictwa.

Podczas Powstania Warszawskiego w 1944 r. budynek służył jako lazaret Zgrupowania AK „Chrobry II”. Od 1947 r. mieściła się tu siedziba Centralnego

Wnętrze dawnego szpitala,
fot. Marcin Czechowicz, 2021.

Komitetu Żydów w Polsce. Wówczas rozpoczęto prace nad odnalezionym w ruinach getta Archiwum Ringelbluma. W 1953 r. częściowo odbudowany obiekt wrócił do użytku jako Szpital im. Dzieci Warszawy, zachowując ciągłość swojego przeznaczenia.

W 2020 r. budynek został zakupiony na siedzibę Muzeum Getta Warszawskiego i jest remontowany. Otwarcie Muzeum planowane jest na 2026 rok.

Budynek główny i dawny pawilon okulistyczny,
fot. Marcin Czechowicz, 2021.

Budynek główny,
fot. Marcin Czechowicz, 2021.

Wizualizacja projektu siedziby Muzeum.

I Budujemy

Dzień 19 kwietnia 2023 r., 80. rocznica Powstania w Getcie Warszawskim, to jednocześnie data symbolicznej inauguracji budowy siedziby Muzeum poprzez umieszczenie na jej terenie kapsuły czasu.

Budynek główny i budynek pawilonu okulistycznego dawnego Szpitala Dziecięcego im. Bersohnów i Baumanów – obiekty wraz z nieruchomością gruntową wpisane do rejestru zabytków – zostaną zaadaptowane do nowej

funkcji. Na działce powstaną też nowe budynki, a pod dziedzińcem – kondygnacje podziemne. Dzięki konserwatorskiemu remontowi obiektom zabytkowym zostaną przywrócone oryginalne proporcje, detal i kolorystyka.

Gmach szpitala po modernizacji będzie mieścił program wystawienniczy, zaś pawilon – edukacyjny. Dodatkowo, na obrzeżach działki, powstaną dwa budynki: biurowy z główną strefą wejścia dla zwiedzających i techniczny.

Ze względu na ograniczenia budynków zabytkowych oraz ograniczenia dla zabudowy kubaturowej uzupełniająco część Muzeum zostanie rozlokowana na trzech kondygnacjach pod ziemią, a przestrzeń zewnętrzna między budynkami zachowa charakter ogrodowy.

Co ważne, narracja wystawy stałej zaczyna się na ostatnim piętrze budynku głównego, w przestrzeniach dawnego tarasu, gdzie opowieść o XIX-wiecznej Warszawie przenikać się będzie z widocznym przez okna palimpsestem architektury współczesnego miasta. Pod poziomem terenu oprócz dodatkowych sal wystawienniczych ulokowane będą między innymi audytorium, biblioteka, mediateka, sale wystaw czasowych oraz pracownie konserwatorskie i digitalizacyjne wraz z magazynami zbiorów.

Wizualizacja projektu siedziby Muzeum.

W otwartym dla publiczności ogrodzie przewidziano, poza małą architekturą, m.in. miejsce dla ekspozycji – rekonstrukcji tramwaju z lat 30. XX wieku na oryginalnym podwoziu z czasów wojny, oraz dla instalacji artystycznej, przestrzennej formy rzeźbiarskiej wkomponowanej w zieleń.

Nowo projektowane budynki będą wykończone betonem architektonicznym, i będą miały częściowo zielone dachy. Prosta, monumentalna, nieco brutalistyczna w wyrazie architektura będzie kontrastować z budynkami zabytkowymi, pozwalając wyeksponować ich charakter i urodę.

Projekt architektoniczny kompleksu Muzeum Getta Warszawskiego jest dziełem dr. inż. arch. Jerzego Wowczaka.

Wizualizacja projektu wystawy stałej.

I Koncepcja wystawy stałej

W skład zespołu opracowującego koncepcję wystawy stałej wchodzi historycy z Polski, USA i Izraela. Pod kierownictwem dyrektora MGW Alberta Stankowskiego i prof. Daniela Blatmana zespół przygotował pierwszą koncepcję ekspozycji, realizowaną obecnie przez dział naukowo-badawczy i dział wystaw. Ramy

czasowe wystawy wyznaczają daty budowy szpitala (1878) i odnalezienia I części Archiwum Ringelbluma (1946). Dział naukowy Muzeum pracuje nad specjalnym programem wydawniczym, który będzie towarzyszył otwarciu wystawy stałej.

Wystawa stała to:

- dziewięć galerii:
 1. Żydowska Warszawa
 2. Wojna i okupacja 1939–1940
 3. Gettoizacja 1940–1941
 4. Życie za murem 1940–1942
 5. Podzielone miasto
 6. Großaktion Warschau 1942
 7. Miasto widmo
 8. Zbuntowane miasto 1943–1944
 9. „Nosimy ich groby w sobie” (Elie Wiesel)
- artefakty, zdjęcia archiwalne i relacje
- ok. 3400 m² z całkowitej powierzchni Muzeum (ok. 11 500 m²)

Wystawa unaocznia bezbronność miasta wobec niemieckich regulacji, które doprowadziły do podziału zarówno jego terytorium, jak i społeczeństwa. Tragedia Holokaustu i zagłada Żydów w Warszawie będą punktem wyjścia do ukazania

humanistycznych wartości, takich jak tolerancja, współczucie dla mniejszości, dialog między grupami religijnymi, etnicznymi i narodowymi. Niszczące konsekwencje antysemityzmu i rasizmu powinny być nie tylko na zawsze zapamiętane, lecz także stanowić przestrożę dla przyszłych pokoleń.

Dzięki wystawie stałej odwiedzający będą mogli:

- przekonać się, jak różnorodny był świat żydowski Warszawy i dowiedzieć się, jak ważną rolę pełnili Żydzi w rozwoju miasta
- dowiedzieć się, jak złożony charakter miały relacje między Polakami i Żydami przed wojną i podczas okupacji, w których przemoc i wrogość pojawiały się obok pomocy i współczucia
- zbudować empatię i zrozumienie wyjątkowego losu Żydów polskich oraz warszawskich w czasie Zagłady.

I Projekt wystawy stałej

Wystawa bazuje na oryginalnych artefaktach z getta warszawskiego. Ekspozycję otwiera pomieszczenie, w którym wśród symbolicznego „morza ruin” stanie niezwykle cenny eksponat, jedna z dziesięciu skrzyń znalezionych w ruinach powojennej Warszawy. To w niej znajdowały się dokumenty Emanuela Ringelbluma, żydowskiego historyka i założyciela podziemnej organizacji Oneg Szabat, które pozwoliły zachować pamięć o życiu wspólnoty żydowskiej przed wojną, podczas okupacji oraz w samym getcie.

W kolejnych galeriach wystawy stałej w sugestywny sposób przedstawione zostaną losy i kultura społeczności żydowskiej. Ujrzymy obraz przedwo-

jennej nowoczesnej żydowskiej Warszawy, ale także wątki antysemityzmu i getta ławkowego, historie ludzi zamkniętych w getcie, próbujących przetrwać, wywożonych na śmierć, wzniesających powstanie. Ścieżka zwiedzania prowadzić będzie przez coraz głębiej położone sale (do trzech kondygnacji pod ziemią), o zmieniającej się scenografii i atmosferze. Zobaczymy obiekty wydobywane podczas wykopalisk archeologicznych na terenach dawnego getta, archiwalne fotografie projektowane na betonowych ścianach, przytłaczającą rzeźbę przedstawiającą mur getta, mapping ze zmieniającymi się granicami getta czy instalację „puste ulice”. Usłyszymy realistycznie przestrzenny dźwięk

Wizualizacja projektu wystawy stałej.

ulicy i głosy świadków tamtych dni. Ujrzymy także działającą na wyobraźnię rzeźbę – instalację ze skompresowanych, spiętrzonych, wygiętych łóżek szpitalnych – czy wyeksponowany Raport Stroopa.

To tylko kilka przykładów z repertuaru scenografii wystawy głównej, która posłuży jak najlepszemu przekazaniu istotnych treści. Narrację zamknie między innymi przestrzeń pamięci, refleksji i wyciszenia, z taflą wody, w której odbijać się będą – roz-

myte – portrety mieszkańców getta umieszczone na ścianach.

Projekt wystawy przewiduje powiązania z historyczną tkanką budynku. Będą to rozwiązania takie jak lastryko na podłodze, lamperie na ścianach, gabloty imitujące szafki szpitalne z epoki czy subtelne wizualne cytaty z historii samego szpitala.

Projekt artystyczny wystawy stałej jest dziełem firmy Art Fm pod kierunkiem Mieczysława Bielawskiego.

Maszyna do pisania Remington Rand z hebrajską czcionką, fot. Robert Wilczyński.

I Zbiory

Nadrzędnym celem Muzeum Getta Warszawskiego jest zachowanie dla przyszłych pokoleń pamięci o życiu i tragicznej śmierci społeczności żydowskiej. Nieustannie prowadzimy poszukiwania historycznych artefaktów związanych z funkcjonowaniem warszawskiego getta. Zbieramy ponadto świadectwa dotyczące życia w gettach na terenie okupowanej Polski i Zagłady polskich Żydów, zarówno mówione, jak i materialne – dokumenty pisane, fotografie, przedmioty użytku codziennego, rękodzieła, dzieła sztuki.

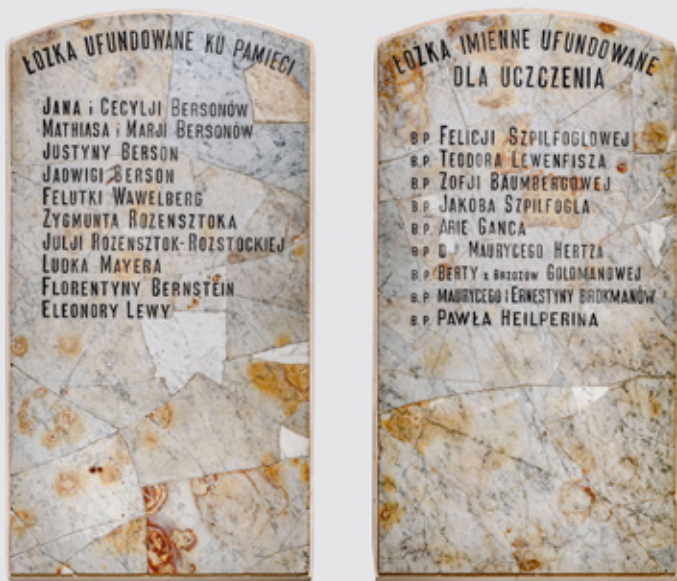
W tej chwili kolekcja Muzeum zawiera 5516 artefaktów, w tym 1912 archiwaliów, 2318 pozycji

Tales, fot. Robert Wilczyński.

ikonograficznych oraz 895 muzealiów. Wśród nich znajdują się m.in. rękopis suitę fortepianowej „Życie maszyn” Władysława Szpilmana oraz – dzięki Fundacji Rodziny Nissenbaumów – autentyczny wózek służący do przewozu ciał zmarłych w getcie warszawskim, jak również wiele cennych judaików, m.in. tarcza i korona na Torę, tefilin, nóż do

brit mila, jad, naczynie do netilat jadajim oraz besaminka z XIX w. wykonane na terenie dawnych ziem polskich. Do kolekcji muzealnej trafił także motocykl BMW R66, wykorzystywany przez 1 Dywizję Pancerną SS „Leibstandarte SS Adolf Hitler” – gwardię przyboczną Adolfa Hitlera.

Zabytkowe marmurowe tablice ze Szpitala Bersohnów i Baumanów, fot. Robert Wilczyński.

W marcu 2022 r. Muzeum Getta Warszawskiego zakupiło na międzynarodowej aukcji megilę Abrahama Hendla – kierownika tzw. warsztatu rabinów w getcie warszawskim. Hendel odegrał kluczową rolę w zapewnieniu schronienia wielu ważnym przy-

wódcom religijnym i społecznym, którzy zostali uwięzieni w getcie warszawskim. To właśnie oni – pracownicy fabryki Schultza – sprezentowali mu megilę zimą 1942 r.

Wśród dzieł sztuki w kolekcji Muzeum Getta Warszawskiego

Megila z getta warszawskiego, fot. Robert Wilczyński.

Partytura suity Władysława Szpilmana z 1934 roku, fot. Robert Wilczyński.

znajdują się prace m.in. Henryka Bursteina), Leszka Sobockiego, Gustava Metzgera, Jorge Méndez Blake'a, Erny Rosenstein, Małgorzaty Alfredo Jaara, Douglasa Gordona, Mirgi-Tas, Ceiji Stojki, Vivienne Anny Zagrodzkiej, Davida Koorland, Maryana (Pinchasa „Chim” Seymoura.

Miniatura macewy poświęconej pamięci Nachuma Morgensterna, fot. Robert Wilczyński.

I Akcja zbierania pamiątek

O zaufaniu, jakim darczyńcy obdarzają naszą instytucję, świadczy powiększające się grono przyjaciół Muzeum – wśród nich są dr Avi Walewski, Maciej Woźniak, Jacek Lewinson, Aleksandra Joanna Fryszman-Fenton, Inbal Eizenfeld, Henia Vered, Piotr Capała i Ryszard Sikorski. Do tej pory подарowano Muzeum 80 obiektów oraz 289 fotografii archiwalnych.

W 2020 r. rozpoczęto akcję międzynarodowej zbiórki pamiątek. We współpracy z amerykańskim producentem filmowym Charlesem B. Wesslerem powstał film zapraszający do udziału w akcji, skierowany do odbiorców angielskojęzycznych. Muzeum zostało obdarowane m.in. kolekcją 76 rysunków autorstwa

Henryka Hechtkopfa przez Rachel Postavsky i Hanę Lerner czy orderem Virtuti Militari Dawida Nowodworskiego przez małżeństwo Eyala Fridmana i Dafnę Fridman-Merav.

Uwaga:

Poszukujemy świadków historii, którzy zechcieliby się podzielić swoimi wspomnieniami na temat szpitala oraz getta warszawskiego. Zbieramy także pamiątki związane z innymi gettami w okupowanej Polsce. Czekamy na osoby, które zechciałyby udostępnić przedmioty codziennego użytku, dokumenty, zdjęcia lub listy o wartości historycznej, które mogą stać się częścią zbiorów Muzeum lub wystawy stałej.

Ocaleni powstańcy 1943 wychodzący z kanałów. Z kolekcji rysunków Henryka Hechtkopfa, 1947.

Przekazanie pamiątek po Dawidzie Nowodworskim.

I Pamięć

Szczególne miejsce w działalności Muzeum zajmują badania archeologiczne na terenie byłego getta warszawskiego.

Stanowisko archeologiczne u zbiegu ulic Miłej i Dubois jest wyjątkowe. W dużej części jest to teren tej samej kamienicy, nad ruinami której znajduje się tzw. Kopiec Anielewicza – upamiętnienie miejsca, w którym swój ostatni bój wraz z towarzyszami stoczył dowódca Żydowskiej Organizacji Bojowej Mordechaj Anielewicz.

Jednym z najważniejszych celów badań prowadzonych w latach 2021–2022 było przywracanie pamięci o żydowskich mieszkańcach Warszawy. Ich historie powracają m.in. dzięki odnalezionym w ruinach przedmiotom codziennego użytku.

Stanowisko archeologiczne u zbiegu ulic Miłej i Dubois, fot. Marcin Czechowicz, 2023.

Obiekty wydobyte podczas badań archeologicznych, fot. Marcin Czechowicz, 2023.

Już w pierwszych dniach archeolodzy natrafili na elementy wyposażenia mieszkań takie jak kafle piecowe, płytki ceramiczne czy fragmenty naczyń. Najbardziej poruszające były jednak przedmioty osobiste – bucik należący do małej dziewczynki, oprawki okularów, spinka do mankietu czy tefilin niezbędne religijnemu Żydowi podczas modlitwy.

Dotąd wydobyto około 5000 obiektów.

Pozostają one pod opieką Muzeum i znajdują swoje miejsce na wystawie

stałej. Jednocześnie zespół pracuje nad trwałym upamiętnieniem stanowiska przy Miłej.

Przykłady innych działań Muzeum w sferze pamięci

Zaangażowanie w ochronę konserwatorską terenu dawnego getta warszawskiego

Badamy stan ostańców zabudowy i zmian granic getta na przestrzeni lat. Od października 2021 r. teren getta warszawskiego jest ujęty w gminnej ewidencji zabytków. Obecnie każde po-

Stanowisko archeologiczne u zbiegu ulic Miłej i Dubois, fot. Marcin Czechowicz, 2023.

zwolenie na budowę na tym terenie wymaga uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem, co oznacza zwiększoną ochronę archeologiczną terenu dawnego getta oraz historycznych artefaktów, które wciąż znajdują się na jego obszarze.

Ochrona zabytków

Z inicjatywy MGW włączono do gminnej ewidencji zabytków m.st. Warszawy oryginalne ogrodzenie budynku przy ulicy Stawki 5/7 od strony ulicy Niskiej. Muzeum ufundowało umiej-

scowioną na ogrodzeniu tablicę upamiętniającą zagładę ludności żydowskiej Warszawy.

Macewy Pamięci

Współpracujemy z Instytutem Pamięci Narodowej oraz samorządami i społecznościami lokalnymi na Mazowszu w sferze upamiętniania ludności żydowskiej. Autorem projektu jest rzeźbiarz Jerzy Kalina. Pierwszą Macewę Pamięci odsłonięto w 2022 r. w Józefowie Biłgorajskim, przed dawną synagogą, z okazji 80. rocznicy Akcji „Reinhardt”.

Obiekty wydobyte podczas badań archeologicznych, fot. Marcin Czechowicz, 2023.

Badania geofizyczne i wykopaliskowe na terenie przyszłej siedziby Muzeum Getta Warszawskiego, w Ogrodzie Kraśińskich czy wokół Kopca Anielewicza przy ul. Miłej.

Łącznie na terenie dawnego getta warszawskiego podjęto z ziemi ok. 6500 zabytków. Wśród wielu interesujących znalezisk szczególną uwagę zespołu zwróciła srebrna zawieszka na Torę poświęcona pamięci Nachuma Morgensterna ufundowana przez jego syna. Udało się też odnaleźć nagrobek rabina Morgensterna na żydowskim cmentarzu na ul. Okopowej w Warszawie.

I Edukacja

Muzeum obecnie prowadzi projekt dla szkół ponadpodstawowych znajdujących się na terenie byłego warszawskiego getta lub w pobliżu jego granic. Celem przedsięwzięcia jest zrekonstruowanie dawnej przestrzeni oraz opisanie jej związków z historią i kulturą Żydów. Projekt realizowany jest w grupach maks. 6-osobowych, z wykorzystaniem historii mówionych, ikonografii i źródeł pisanych – archiwalnych,

naukowych i publicystycznych czy literatury dokumentu osobistego. Efektem projektu jest film dokumentalny „Otwieranie ciszy” wyprodukowany przez MGW na podstawie materiałów zebranych przez uczniów XVII Liceum Ogólnokształcącego z Oddziałami Dwujęzycznymi im. A. Frycza Modrzewskiego w Warszawie. Jego premiera odbyła się w 81. rocznicę zamknięcia granic getta.

Lekcja w Szkole Podstawowej nr 2 w Markach, fot. archiwum szkoły.

Tablica w Ogrodzie Krasińskich upamiętniająca mur getta, fot. Robert Wilczyński.

Przykłady innych działań

Muzeum w zakresie edukacji:

- Regularne lekcje muzealne dotyczące kultury polskich Żydów, Zagłady i życia w warszawskim getcie
- Spacery edukacyjne po terenie dawnego getta i spacery warsawianistyczne
- Szkolenia dla nauczycieli i edukatorów w formie konferencji (również online), seminariów wyjazdowych oraz warsztatów
- Przygotowanie tablic edukacyjnych na terenie dawnego Szpitala Bersohnów i Baumanów
- Projekty filmowe dostępne na muzealnej stronie www.1943.pl, jak „Armia Krajowa wobec tragedii polskich Żydów”
- Edukacyjne projekty wokół literatury poświęconej tematyce getta
- Wywiady filmowe o żydowskich sąsiadach

I Badania

Pierwsza międzynarodowa konferencja naukowa zorganizowana przez Muzeum to „Początki okupacji nazistowskiej. Ciągłość i zmiana w życiu polskim i żydowskim 1939–1941”. Wydarzenie to zrealizowano we współpracy z Polskim Towarzystwem Studiów Żydowskich, Żydowskim Instytutem Historycznym, European Network Remembrance and Solidarity i Touro College Berlin. Głównym celem konferencji było przeprowadzenie pogłębionej naukowej analizy wpływu wydarzeń rozgrywających się w pierwszym roku okupacji niemieckiej na sytuację i postawy ludności na ziemiach polskich.

Zadaniem międzynarodowej konferencji naukowej „80 lat po Aktion »Reinhardt« (1942–1943)” było zbadanie zbioro-

wych i indywidualnych reakcji dwóch społeczności, żydowskiej i polskiej, w okresie terroru oraz masowych deportacji do obozów zagłady. Równie istotne było przeanalizowanie i porównanie przebiegu akcji likwidacyjnych w getcie warszawskim oraz w różnych miejscach pięciu dystryktów Generalnego Gubernatorstwa.

Seminarium i warsztaty muzealne pn. „Rzeczy Getta Warszawskiego z perspektyw współczesnych dyskursów archeologicznych, muzeologicznych, kuratorskich, heritologicznych, pamięcioznawczych i edukacyjnych” stanowiły forum wymiany myśli i opinii pomocnych w zainicjowaniu szerszej dyskusji na temat dylematów: etycznych, kuratorskich, metodologicznych czy estetycznych towarzyszących dokumen-

Konferencja „80 lat po Aktion »Reinhardt« (1942–1943). Reakcje społeczne i upamiętnienie”, fot. Robert Wilczyński

towaniu, uobecnianiu i aktywizowaniu materialnych świadectw Zagłady oraz śladów codzienności życia w czasie wojny w przestrzeni muzealnej. Centralnym

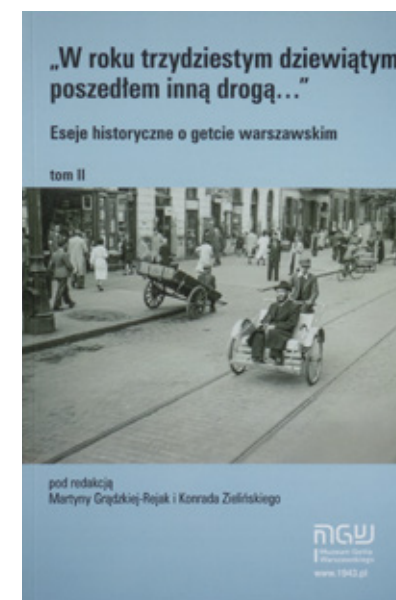
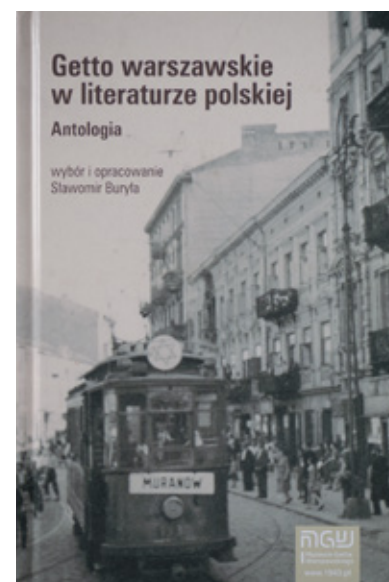
przedmiotem refleksji uczyniono status, rolę i znaczenia łączone z rzeczami z terenu getta warszawskiego, które zostały podjęte podczas wykopalisk przy ul. Miłej.

I Publikacje

Pierwszą publikacją wydaną przez Muzeum był album poświęcony Szpitalowi Bersohnów i Baumannów. Muzeum zaangażowało się także w edycję wspomnień Ocalałych z Zagłady. Do tej pory ukazały się trzy pozycje: „Wspomnienia. Moja wersja” Wacława Izaaka Kornbluma, „Jurek” Ryszarda Walewskiego i „Żydowskie dziecko Warszawy” Bronisława Erlicha. Z kolei „Getto warszawskie w literaturze polskiej. Antologia” w wyborze i opracowaniu Sławomira Buryły jest pierwszą tak bogatą prezentacją getta warszawskiego w polskiej prozie i poezji. Najnowsze wydawnictwa Muzeum to dwa tomy esejów historycznych o getcie warszawskim pod redakcją Martyny Grądzkiej-Rejak i Konrada Zielińskiego: „Wolność! Zwróćcie nam naszą!...” oraz „W roku trzy-

dziestym dziewiątym poszedłem inną drogą...”, a także „Głosy zabitego miasta” Jacka Konika.

Ważnym elementem działalności naukowej i edukacyjnej MGW jest przedstawianie historii warszawskiego getta przez pryzmat indywidualnych losów ludzkich. Dział Naukowo-Badawczy na bieżąco przygotowuje felietony historyczne, w których przybliża wydarzenia związane z dziejami tzw. żydowskiej dzielnicy mieszkaniowej w Warszawie, gett na okupowanych ziemiach polskich oraz Zagłady. Wszystkie – w liczbie ponad stu – są dostępne na stronie internetowej MGW. Część z nich ukazała się drukiem w magazynach takich jak „Słowo Żydowskie”, „Gazeta Wyborcza”, „Do Rzeczy”, „Mówią Wieki” czy też na łamach „Plus Minus” – dodatku do dziennika „Rzeczpospolita”.

Pierwsze zebranie Rady,
fot. Jacek Turczyk.

I Rada Muzeum Getta Warszawskiego

Rada Muzeum sprawuje nadzór nad wypełnianiem przez niego swoich powinności wobec zbiorów i społeczeństwa, ocenia działalność instytucji na podstawie przedłożonego przez dyrektora

muzeum rocznego sprawozdania oraz opiniuje roczny plan działalności, a w przypadku ogłoszenia konkursu na stanowisko dyrektora wyznacza do składu komisji konkursowej dwóch do-

datkowych członków. Kadencja członków Rady Muzeum trwa cztery lata. W latach 2019–2023 w skład Rady zostali powołani i zaproszenie przyjęli:

Colette Avital

Ocalała z Zagłady. W latach 1999–2009 posłanka Partii Pracy i Jednego Izraela w Knesecie, wcześniej m.in. konsul generalna przedstawicielstwa Izraela w Nowym Jorku. Jako parlamentarzystka kierowała śledztwem mającym na celu identyfikację nieruchomości na terenie Izraela należących do Żydów europejskich, ofiar Holokaustu. Prowadzone przez nią Centrum Organizacji Ocalałych z Zagłady w Izraelu reprezentuje 50 organizacji udzielających wsparcia Ocalałym.

Anna Stupnicka-Bando

Prezesa Polskiego Towarzystwa Sprawiedliwych wśród Narodów

Świata. W Powstaniu Warszawskim łączniczka „Anka” w Zgrupowaniu „Żywiciel” na Żoliborzu. Zimą 1941 r. matka Anny Stupnickiej-Bando wyprowadziła z getta – korzystając z pomocy córki – żydowską dziewczynkę Lilianę Alter, córkę działacza Bundu Hilarego Altera. Od tego czasu aż do wybuchu Powstania Warszawskiego Liliana ukrywana była przez Stupnickich w ich mieszkaniu na Żoliborzu.

Barbara Blumenthal

Zasłużona dla ratowania dziedzictwa kultury żydowskiej, fundatorka działań konserwatorskich na rzecz zabytków. Córka Ocalałego z Zagłady, urodzonego w Warszawie inżyniera Leona Joselzona vel Jolsona, który sfinansował i przekazał Yad Vashem odlew Pomnika Bohaterów Getta wg oryginalnego projektu Natana Rapoporta.

Mieczysław Cisko

Teolog, rektor Wyższego Seminarium Duchownego w Lublinie, od 1998 r. lubelski biskup pomocniczy. W strukturach Konferencji Episkopatu Polski był delegatem ds. Ruchów Katolickich i działań przy Radzie Katolików Świeckich. Był także przewodniczącym Rady ds. Dialogu Religijnego i Komitetu ds. Dialogu z Judaizmem. Za zaangażowanie w dialog katolicko-żydowski i działania na rzecz zachowania dziedzictwa polskich Żydów otrzymał Laur Pamięci, przyznany przez Ambasadę Izraela w Polsce.

Abraham Foxman

Syn polsko-żydowskiego małżeństwa, Heleny i Józefa Foxmanów, urodzony w Baranowiczach. W 1950 r. wyemigrował razem z rodzicami do Stanów Zjednoczonych. Ukończył jesziwę Flatbush w Brooklynie. Absolwent

politologii i historii na City College of New York i prawa na NYU School of Law, a także studiów żydowskich na Żydowskim Teologicznym Seminarium Ameryki i gospodarki międzynarodowej na Uniwersytecie Nowej Szkoły. Od 1965 r. członek Anti-Defamation League, organizacji zajmującej się zwalczaniem antysemityzmu, od 1987 r. jej przewodniczący. Od 2016 r. stoi na czele Centrum Studiów nad Antysemityzmem przy Muzeum Dziedzictwa Żydowskiego w Nowym Jorku.

Artur Hofman

Prezes Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce, aktor, reżyser i dziennikarz, działacz społeczności żydowskiej w Polsce, redaktor naczelny „Słowa Żydowskiego”. Aktor Teatru Żydowskiego w Warszawie, a w latach 1993–1998 reżyser Opery i Operetki w Szczecinie. Od 2003 jest reżyserem

w Teatrze Żydowskim. Od lat angażuje się w dialog polsko-żydowski oraz kultywowanie pamięci na temat męczeństwa i walki polskich Żydów.

Wacław Kornblum

Ocalały z Zagłady, świadek historii. Urodzony w Paryżu w rodzinie żydowskiej, pod koniec lat 20. XX w. przeniósł się do Warszawy. Mieszkał przy Śliskiej 42. Jego rodzice należeli do Bundu. Po wybuchu wojny rodzina Kornblumów zamieszkała przy Niskiej 35. Ukrywał się, przeżył wojnę i w 1957 r. wyjechał do Izraela. Po trzydziestu latach wrócił do Warszawy. Mieszka na Woli. Ojciec Wacława, Salomon Kornblum, był pisarzem tworzącym w języku jidysz. Jego dorobek, zdigitalizowany w Wilnie, znajduje się w YIVO Institute for Jewish Research w Nowym Yorku.

dr Jan Kutnik

Wykładowca w Instytucie Psychologii na Wydziale Nauk Społecznych KUL, członek zarządu Stowarzyszenia „Studnia Pamięci”, zajmującego się dokumentacją historii i kultury lubelskich Żydów. Stowarzyszenie prowadzi warsztaty dla uczniów dotyczące praw człowieka i przeciwdziałania dyskryminacji, organizuje spotkania, debaty oraz konferencje upamiętniające ważne wydarzenia historyczne, promuje integrację europejską poprzez organizowanie międzynarodowych podróży edukacyjnych do miejsc pamięci w Polsce i na Ukrainie.

Małgorzata Naimska

Pracowała w Polskim PEN Clubie, a także w organizacjach pozarządowych. Była członkinią Gabinetu Politycznego Ministra Spraw Zagranicznych Władysława Bartoszewskiego. Wielo-

letnia pracowniczka stołecznego samorządu, pełniła funkcję dyrektorki, następnie zastępczyni dyrektora Biura Kultury Urzędu m.st. Warszawy. Odznaczona Austriackim Krzyżem Honorowym za zasługi w dziedzinie nauki i kultury oraz francuskim Orderem Sztuki i Kultury.

Gideon Nissenbaum

Pomysłodawca powołania Muzeum Getta Warszawskiego w latach 80. XX wieku, prezes zarządu Fundacji Nissenbaumów, syn jej założyciela Sigmunda Nissenbauma. Fundacja założona w Warszawie w 1983 r. ratuje ślady kultury żydowskiej na ziemiach polskich i upamiętnia miejsca walk i męczeństwa Żydów podczas drugiej wojny światowej, a także popularyzuje na świecie wiedzę o najlepszych tradycjach wspólnych dziejów Polaków i Żydów. Sigmund Nis-

senbaum był jednym z pierwszych orędowników utworzenia Muzeum Getta Warszawskiego.

Irene Kronhill-Pletka

Prowadzi fundację poświęconą pamięci swoich rodziców – Ocalałych z Holokaustu polskich Żydów – która wspiera żydowskie projekty kulturalne i edukacyjne oraz działania promujące sprawiedliwość społeczną na całym świecie. Jest także członkinią Rady Dyrektorów YIVO Institute for Jewish Research, Center for Jewish History oraz organizacji JOINT (JDC), która pomogła jej rodzinie i wielu innym w najtrudniejszym dla nich czasie wojny i okresu powojennego.

Michael Schudrich

Amerykańsko-polski religioznawca i historyk, od 2004 r. Naczelny Rabin Polski. W latach 1990–1998 pracował w War-

szawie dla Fundacji Ronalda S. Laudera. W roku 2000 został rabinem Warszawy i Łodzi. To głównie dzięki niemu powstały w Polsce żydowskie przedszkola i szkoły. Jest członkiem Rabinatu Rzeczypospolitej Polskiej. Bierze aktywny udział w dialogu polsko-żydowskim i chrześcijańsko-żydowskim. Odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Komandorią Missio Reconciliationis.

dr Jarosław Sellin

Ukończył historię na Uniwersytecie Gdańskim, na którym obronił pracę magisterską na temat kwestii żydowskiej w I Rzeczypospolitej w latach Sejmu Czteroletniego. Należał do Ruchu Młodej Polski, NSZZ „Solidarność”, Zjednoczenia Chrześcijańsko-Narodowego, Partii Konserwatywnej, Polski Plus, członek PiS od 2010 r. Nauczyciel w liceum, potem

wykładowca Uniwersytetu Gdańskiego, dziennikarz (m.in. tygodnik „Młoda Polska”, TVP, Polsat). Rzecznik prasowy rządu Jerzego Buzka; w latach 1999–2005 członek KRRiT, do 2007 r. sekretarz stanu w Ministerstwie Kultury. Poseł od 2005 r. (V–VIII kadencja). Sekretarz stanu w Ministerstwie Kultury w rządach Beaty Szydło i Mateusza Morawieckiego. Od 2018 członek Rady Muzeum przy Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN w Warszawie. Od 2020 r. członek Polsko-Izraelskiej Grupy Parlamentarnej. Od stycznia 2022 r. Generalny Konserwator Zabytków.

Adam Struzik

Lekarz, samorządowiec i społecznik, parlamentarzysta. Marszałek Senatu w latach 1993–1997, senator II, III i IV kadencji, od 2001 r. Marszałek Województwa Mazowieckiego. Strażak ochotnik i członek Zarządu Wojewódzkiego

oraz Zarządu Głównego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej. Od 1998 r. radny województwa mazowieckiego. Przewodniczący Komisji Zdrowia i Kultury Fizycznej I kadencji Sejmiku Województwa Mazowieckiego. W imieniu samorządu województwa mazowieckiego, podpisał akt dzierżawy, a następnie zakupu Szpitala Bersohnów i Baumanów na rzecz Muzeum Getta Warszawskiego.

Marian Turski

Historyk i dziennikarz. Były więzień obozów koncentracyjnych Auschwitz i Buchenwald, Ocalały z Zagłady. Przewodniczący Rady Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN i wiceprzewodniczący Stowarzyszenia Żydowski Instytut Historyczny. Redaktor tygodnika „Polityka”. Odznaczony Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodze-

nia Polski oraz Krzyżem Zasługi I Klasy Republiki Federalnej Niemiec. Całe swoje twórcze życie poświęcił walce o prawo człowieka do godności.

© Muzeum Getta Warszawskiego, 2023

ISBN 978-83-967694-1-1

Muzeum Getta Warszawskiego

ul. Zielna 39

00-108 Warszawa

tel. +48 22 419 92 50

muzeum@1943.pl

www.1943.pl

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Teren byłego getta warszawskiego
w granicach z 16 listopada 1940 roku

שגה

Muzeum Getta
Warszawskiego

www.1943.pl

Muzeum Getta Warszawskiego
jest instytucją finansowaną
przez Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

